UFÜ SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER DERGİSİ
FIU JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES AND HUMANITIES

e-ISSN: 3062-2123
Journal of Academic Social Studies - JOSSH / Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi - SOBED
Vol./Cilt: 2 / Issue/Sayı: 4 - Temmuz/July 2026

DOI: 10.29329/ufusobed.2026.1465.8

Derleme Makalesi/Compilation Article

Geliş /Received
12.03.2026
Kabul/Accepted
21.06.2026

Latofat Tajibayeva
Doç. Dr., Karakalpak Devlet Üniversitesi Filoloji Bilimleri
latofattajiboyeva@gmail.com
ORCID ID: 0009-0008-1579-548X

Metadata from Crossref

SCREENED BY iThenticate Professional Plagiarism Prevention

OPEN ACCESS

Halima Xudoyberdiyeva'nın Şiirinde Tarihsellik ve Millî Ruhun Sanatsal İfadesi

Öz

Bu makalede, modern edebiyat biliminin önemli meselelerinden biri olan bireyin sanatsal konsepsiyası problemi, Rus ve Özbek edebiyat kuramı bağlamında kapsamlı bir şekilde ele alınmaktadır. Çalışmada özellikle çağdaş Özbek şiirinin önde gelen temsilcilerinden Halima Xudoyberdiyeva'nın eserleri merkezinde tarihsellik, millî kimlik ve kadınlık imgesinin poetik yorumu derinlemesine incelenmiştir. Araştırmada şairenin Tomiris, Nodira, Mohlaroyim ve Najmiddin Kubro gibi tarihî şahsiyetleri yalnızca tarihsel figürler olarak değil, aynı zamanda millî bilinç, vatanseverlik ve manevî dirilişin sembolleri olarak yeniden kurguladığı ortaya konulmaktadır. Bu bağlamda, tarihî hafıza ile bireysel ruhiyat arasındaki etkileşim, şairenin poetik düşüncesinde temel bir estetik kategori olarak değerlendirilmiştir. Makale, tarihî gerçekliğin doğrudan betimlenmesinden ziyade, sembolik ve imgesel dil aracılığıyla yeniden inşa edilmesi sürecini analiz ederek, Xudoyberdiyeva'nın şiirinde tarihselliğin estetik ve felsefî boyutlarını açığa çıkarmaktadır. Ayrıca, kadın imgesinin tarihî kahramanlık düzeyine yükseltilmesi yoluyla millî kimliğin sanatsal idraki süreci de özel olarak vurgulanmaktadır. Çalışmanın teorik önemi, birey–tarih–toplum ilişkisini disiplinlerarası bir perspektifte ele alması ve insan konsepsiyasını yalnızca edebî bir kategori olarak değil, aynı zamanda derin bir felsefî-estetik olgu olarak yorumlamasından kaynaklanmaktadır. Sonuç olarak makale, Halima Xudoyberdiyeva'nın şiirinin, tarihsellik ile modern poetik düşüncenin sentezi temelinde şekillenen özgün bir edebî model sunduğunu ve bu modelin Özbek edebiyatında millî kimlik ile sanatsal ifade arasındaki ilişkiyi yeniden tanımladığını ortaya koymaktadır.

Anahtar kelimeler:*Halima Xudoyberdiyeva, tarihsellik, kadınlık imgesi, poetik imge, millî ruh*

Historical Contextand the Artistic Expression of the National Spirit in Halima Xudoyberdiyeva's Poetry

Abstract

This article examines the problem of the artistic concept of personality, one of the central issues in modern literary studies, within the framework of Russian and Uzbek literary theory. The study focuses on the poetry of Halima Khudoyberdiyeva, a prominent representative of contemporary Uzbek literature, analyzing the poetic interpretation of historicism, national identity, and the image of femininity. The research demonstrates that the poet reconstructs historical figures such as Tomyris, Nodira, Mohlaroyim, and Najmiddin Kubro not merely as historical personalities, but as symbolic embodiments of national consciousness, patriotism, and spiritual revival. In this context, the interaction between historical memory and individual spirituality is interpreted as a key aesthetic category within the poet's creative worldview. The article further explores how historical reality is not directly depicted but rather artistically reinterpreted through a system of symbolic and metaphorical language. This approach reveals the philosophical and aesthetic dimensions of historicism in Khudoyberdiyeva's poetry. Special attention is also given to the elevation of female images to the level of historical heroism, which contributes to the artistic construction of national identity. From a theoretical perspective, the study is significant in that it analyzes the dialectical unity of the individual, history, and society through an interdisciplinary lens, treating the concept of personality not only as a literary phenomenon but also as a profound philosophical-aesthetic category. In conclusion, the article argues that Khudoyberdiyeva's poetry represents an original artistic model formed through the synthesis of historicism and modern poetic thinking, offering a new interpretation of the relationship between national identity and artistic expression in Uzbek literature.

Keywords: *Halima Khudoyberdiyeva, historicism, female image, poetic symbol, national identity*

Son yıllarda edebiyat bilimi alanında, bireyin sanatsal konsepsiyasını aydınlatmaya yönelik araştırmaların yoğunluk kazandığı gözlemlenmektedir. Bu bağlamda yalnızca Özbek değil, aynı zamanda Rus ve diğer yabancı araştırmacıların çalışmaları da dikkat çekici bir bilimsel zemin oluşturmaktadır. XX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren birey ile toplum, tarih ile ruhiyat arasındaki ilişkileri çözümlemeye yönelik kuramsal yaklaşımlar, edebiyat biliminin temel yönelimlerinden biri hâline gelmiştir.

Rus edebiyat bilimi geleneğinde bu mesele farklı teorik perspektifler çerçevesinde ele alınmıştır. Örneğin, Shcherbina (1964), XX. yüzyıl edebiyatında insan konsepsiyasını sosyo-felsefî ölçütler temelinde incelemiş; Bocharov (1962), edebî karakterin oluşumunda imge ile çevre arasındaki ilişkinin belirleyici rolünü ortaya koymuştur. Kagan (1975) ise insan faaliyetini sistematik analiz yöntemiyle değerlendirerek sanatsal yaratım sürecini toplumsal faaliyetin özgül bir türü olarak yorumlamıştır. Bununla birlikte Lyalreev (1979), Boyarşiyeva (1988), Shakherova (1988) ve Medvedeva (1989) gibi araştırmacıların çalışmaları, “yeni kahraman” kavramı, tarihî şahsiyetin psikolojik çözümlemesi ve bireysel kader ile toplumsal koşullar arasındaki diyalektik ilişki gibi meseleleri kapsamlı biçimde ele alması bakımından özel bir öneme sahiptir.

Özbek edebiyat bilimi çerçevesinde ise bu yönelim XX. yüzyılın 1970’li yıllarından itibaren sistemli bir biçimde gelişmeye başlamıştır. Z. D. Nurmuhamedova (1974), tarihî şahsiyet imgesinin yaratımında olgusal gerçeklik ile sanatsal kurgu arasındaki ilişkinin teorik temellerini incelemiştir. Daha sonraki yıllarda A. K. Zayniddinova (1981), I. E. Samandarov (1992), H. Karimov (1994), M. Q. Muhammadinov (1995), Z. J. Pardayeva (1995), A. J. Tangirov (1995), O. A. Akbarov (1997), H. O. Karimov (1999), A. N. Nosirov (1999), Sh. B. Isayeva (2001), O. A. Saidov (2002), M. O. Otajonova (2005), G. A. Yusupov (2005) ve S. S. Matyoqubov (2005) gibi araştırmacıların çalışmaları, söz konusu meselenin farklı edebî tür ve janrlar bağlamında çok yönlü bir şekilde ele alındığını göstermektedir.

Bu araştırmalar genel olarak birey–tarih–toplum üçlüsünün diyalektik bütünlüğünü kavramaya, tarihî şahsiyetin sanatsal imgesini ruhî, toplumsal ve felsefî boyutların kesişiminde çözümlemeye yöneliktir. Araştırmaların kapsamı, yöntemi ve yaklaşımı farklılık gösterse de, onları birleştiren temel unsur, insan konsepsiyasının sanatsal-felsefî mahiyetini ortaya koyma çabasıdır.

Görüldüğü üzere, birey konsepsiyasının sanatsal yorum ilkeleri hem coğrafî hem de metodolojik açıdan son derece zengin ve çok katmanlıdır. Rus, Özbek ve dünya edebiyat bilimi geleneğinde insanı anlama ve açıklama süreci, edebiyatın tüm tür ve janrlarında süreklilik arz eden dinamik bir araştırma alanı olarak gelişmektedir. Bu bağlamda, birey meselesi yalnızca edebî bir imge olarak değil, aynı zamanda derin bir felsefî-estetik kategori olarak değerlendirilmekte; insanın varoluşu, tarihsel hafızası ve kültürel kimliğiyle ilişkisi disiplinlerarası bir perspektifte yeniden yorumlanmaktadır.

Şaire Halima Xudoyberdiyeva'nın ilk şiirlerinden itibaren, onun sanatsal düşüncesinin merkezinde millî tarih, büyük ataların hayatı ve kaderine yönelik arayışların yer aldığı açıkça görülmektedir. Şairenin yaratıcı yolculuğunun başlangıç aşamasında dahi halkın ve vatanın kaderi, geçmiş ile bugün arasındaki ruhî ve kültürel süreklilik temel temalardan biri hâline gelmiştir.

Onun sanatsal kimliğinin oluşumu, halkın yaşamı, millî değerler sistemi ve tarihî hafıza ile sıkı bir biçimde bağlantılıdır. Bu durum özellikle tarihî şahsiyetlere yönelişinde ve onların poetik imgeler aracılığıyla yeniden inşasında belirgin bir şekilde ortaya çıkar. Şaire, tarihî figürleri yalnızca birer geçmiş unsuru olarak değil, aynı zamanda çağdaş bilinçle yeniden yorumlanan, millî kimliği besleyen ve estetik anlam kazanan simgesel varlıklar olarak ele alır.

Bu bağlamda, Halima Xudoyberdiyeva'nın şiirlerinde tarihîlik, yalnızca kronolojik bir hatırlama biçimi değil, aynı zamanda estetik bir yeniden kurma sürecidir. Şairenin yaklaşımında tarihî hafıza, bireysel duyarlık ile toplumsal bilinç arasında köprü kuran önemli bir poetik kategoriye dönüşür. Böylece tarih, sanatsal düşüncenin dinamik bir unsuru olarak yeniden yorumlanır ve çağdaş okuyucunun idrakine sunulur.

Şairenin aşağıdaki dizeleri, söz konusu düşüncelerin poetik ifadesi olarak dikkat çekmektedir:

Ajdodimdan To‘maris chiqqanligi chin,

Shundanmi sirdoshim - qilich, qalqon, qin.

Goh shakkok kelar avlodlarimga,

Mening chiqqanim ham sezildimikin.

(Atalarımdan Tomris çıktığı gerçektir,

Bu yüzden mi sırdaşım kılıç, kalkan, kın.

Bazen şüphe düşer benim neslime,

Benim nereden geldiğim de sezilmiş midir?)

Bu şiirde millî gurur, tarihî hafıza ve öz kimlik bilinci gibi kavramlar güçlü bir poetik ifadeye kavuşmuştur. Şaire Halima Xudoyberdiyeva, Tomiris timsali aracılığıyla atalarının cesaretini, kadın kahramanın mertlik ve vatanseverlik özelliklerini kendi iç dünyasıyla özdeşleştirir. Kılıç, kalkan ve kın imgeleri yalnızca savaş araçları olarak değil; millî bilinci diri, özgürlük idealine bağlı bir halkın sembolleri olarak yorumlanır.

Görüldüğü üzere şaire, daha ilk şiirlerinden itibaren geçmişe yönelirken onu yalnızca tarihsel bir sahne olarak değil, günümüz yaşamının manevi ve ahlâkî temeli, aynı zamanda entelektüel dayanağı olarak değerlendirmektedir. Bu açıdan bakıldığında, H. Xudoyberdiyeva’nın şiirlerinde tarihsellik yalnızca estetik bir unsur değil, aynı zamanda millî kimliğin idrakine hizmet eden sanatsal-felsefî bir konsepsiyon olarak ortaya çıkmaktadır.

Şaire, Tomiris, Nodira ve Mohlaroyim gibi tarihî şahsiyetlere yönelerek onları millî kimlik, kadınlık ve vatanseverlik sembolleri olarak yeniden inşa eder. Bu yaklaşım, Özbek kadını imgesini tarihî kahramanlık düzeyine yükseltirken, aynı zamanda millî ruhun kadın timsali üzerinden ifade edildiği özgün sanatsal modellerin oluşmasına zemin hazırlar.

Şairenin şiirlerinde yer alan tarihî sahneler ve atalara yönelişler yalnızca edebî-estetik açıdan değil, aynı zamanda bilimsel ve tarihsel perspektiften de

önemli bir değer taşır. Çünkü şaire, şiirsel düşüncesinde tarihi “hissetme” ve onu sanatsal çözümleme yoluyla yeniden “hatırlama” pratiğini kendine özgü bir estetik yöntem olarak gerçekleştirmiştir.

Bu dunyoda yo nom, yo otimiz chiqar.

Yo saydimiz va yo sayyodimiz chiqar.

Yer ostida Yassaviylar bergan darsdan.

Yer ustida bizning savodimiz chiqar.

(Bu dünyada ya adımız ya şanımız çıkar,

Ya avımız ya da avcımız ortaya çıkar.

Yer altında Ahmad Yassavi’lerin verdiği dersten,

Yer üstünde bizim ilmimiz ortaya çıkar.)

Halima Xudoyberdiyeva şiirinde tarihî hafıza ve millî kimlik meseleleri, özgün bir poetik imgeler sistemi aracılığıyla yorumlanmaktadır. Şairenin lirik söyleminde tarih duygusu, yalnızca geçmiş olayların hatırlanmasıyla sınırlı kalmayıp; millî ruhun, kadınlık gururunun ve manevi mirasın estetik düzlemde yeniden kavranması ve yorumlanması biçiminde tezahür eder.

O‘ylar surib boqdim, o‘qim yoyimga.

Men bor dilim berdim Mohlaroyimga,

Menku, Nodiraning poycho‘kariman.

Qiziq kim cho‘karkin mening poyimga.

(Düşüncelere dalıp baktım, okumu yayıma,

Ben bütün kalbimi verdim Mohlaroyim’e,

Ben ki Nodira’nın ayağına kapanan kuluyum,

Acaba kim benim ayağıma kapanır?)

Halima Xudoyberdiyeva, tarihî gerçekliği doğrudan betimlemekten ziyade, onu sembolik ve imgesel bir dil sistemi aracılığıyla ifade etmeyi amaçlar. Bu nedenle H. Xudoyberdiyeva’nın şiirlerinde söz-imgeler ve sanatsal semboller,

iç dünyada yaşanan ıstırap, duygu ve düşünce hareketini yansıtmaya hizmet eder. Sözcüğün içsel enerjisi ve duygunun semantik dalgalanması sayesinde tarihî gerçeklik, şairenin ruh dünyasında yeniden hayat bulur ve estetik bir anlam kazanır.

Şairenin yarattığı Tomiris, Nodira ve Mohlaroyim gibi imgeler, Özbek edebiyatında tarihî şahsiyetlerin poetik kavram düzeyine yükseltildiği özgün örneklerdir. Bu imgeler aracılığıyla şaire yalnızca geçmişin kahramanlarını anmakla kalmaz, aynı zamanda millî kadın kimliğinin ruhen bağımsız, manevî açıdan güçlü ve gururlu bir portresini inşa eder.

Bu bağlamda, H. Xudoyberdiyeva'nın şiirlerinde kadın figürü, tarihsellik ile bütünleşerek millî kimliğin sanatsal idrakinde merkezi bir unsur hâline gelmektedir.

Tiklanishning asosin g'am-hasrat beradi,

O'ziga oson, u bersa qat-qat beradi.

Gar yukinsang Najmiddin Kubroga yukin,

Bayroq deb jon bermoq darsin Hazrat beradi.

(Dirilişin temelini keder ve hasret verir,

Kendine kolay, o verirse kat kat verir,

Eğer boyun eğeceksen Najmiddin Kubro'ya eğil,

Bayrak diye can vermeyi dersi Ahmad Yassavi Hazretleri verir).

Bu dizeler, Halima Xudoyberdiyeva'nın tarihi ruhî-felsefî düzlemde kavrama ilkesini açık biçimde ortaya koymaktadır. Şaire burada tarihî bir şahsiyet olan Najmiddin Kubro timsali üzerinden millî yeniden doğuş fikrinin manevî köklerini aramaktadır. "Bayrak uğruna can vermek" ifadesi, halkın özgürlük ve inanç yolundaki fedakârlığını, tarihsel sürecin ruhî sürekliliğini sanatsal bir biçimde dile getirir. "Yeniden doğuşun temelini acı ve ıstırap oluşturur" anlamına gelen ifade ise, tarihî diriliş sürecindeki içsel sancıyı ve millî uyanışın derin ruhsal boyutunu yansıtır.

Dolayısıyla, Halima Xudoyberdiyeva tarihselliği yalnızca olgusal bir düzlemde değil, aynı zamanda ruhî ve millî bir fenomen olarak ele almaktadır. Onun şiirlerinde tarihî imgeler - Tomiris, Nodira, Najmiddin Kubro ve "Hazretler" gibi figürler halk hafızasının sanatsal kodlarına dönüşür. Şaire, bu imgeler sistemi aracılığıyla millî kimliğin poetik modelini kurar. Bu nedenle onun şiir dili; semantik yoğunluk, metaforik zenginlik, duygusal yoğunluk ve felsefî derinliğin uyumlu birleşimiyle karakterize edilir.

Bu bağlamda, H. Xudoyberdiyeva'nın eserlerinde seleflerin mirasına yaklaşım üç aşamada kendini göstermektedir:

1. Tarihî şahsiyetlerin millî gurur sembolleri olarak sanatsallaştırılması;

2. Bu şahsiyetlerin fikir dünyasındaki ruhî-felsefî kavramların çağdaş yorumlarla sürdürülmesi;

3. İrfanî bir yaklaşım aracılığıyla edebî mirasın estetik düzlemde yeniden yorumlanması.

Şairenin estetik görüşleri, Ahmad Yassaviy hikmetlerine özgü halkçı ruh, insanî saflık ve ruhsal olgunluğa çağrı ile de büyük ölçüde örtüşmektedir. "Dörtlükler" (To'rtliklar) dizisi, Yassaviy hikmetlerinde olduğu gibi felsefî içerik, sanatsal sadelik ve ruhsal derinliğin uyumlu sentezinden oluşmaktadır.

Son yıllarda edebiyat bilimi alanında bireyin sanatsal konsepsiyasını inceleme meselesi, insan ile toplum, tarih ile ruhiyat arasındaki ilişkileri çözümlemenin temel yönlerinden biri hâline gelmiştir. Rus, Özbek ve dünya edebiyat bilimi deneyimi göstermektedir ki, insan konsepsiyası yalnızca edebî imge düzeyinde değil, aynı zamanda felsefî-estetik bir olgu olarak da değerlendirilmektedir.

Şaire Halima Xudoyberdiyeva'nın eserlerinde bu yönelim özgün bir poetik biçim kazanmıştır. Onun şiirlerinde tarihsellik, millî kimlik ve kadınlık gururu birbiriyle uyum içinde birleşerek milletin ruhî ve kültürel hafızasını sanatsal düzlemde ifade eder. Şaire, Tomiris, Nodira, Mohlaroyim, Najmiddin Kubro ve Ahmad Yassaviy gibi tarihî şahsiyetler aracılığıyla Özbek kadınının manevî kudretini, halkın özgürlük idealine bağlılığını ve millî uyanış ruhunu poetik bir düzeyde ifade etmeyi başarmıştır.

Sonuç olarak, H. Xudoyberdiyeva'nın şiiri; birey konsepsiyasının sanatsal-estetik yorumunu ortaya koyması, tarihî imgeler aracılığıyla millî kimliğin idrakine özgün bir yaklaşım geliştirmesi bakımından dikkat çekmektedir. Bu yönüyle şairenin eserleri, Özbek edebiyatında tarihsellik ile modernliği birleştiren, ruhî-felsefî düşünceye dayanan özgün bir edebî ekol olarak değerlendirilmektedir.

Kaynaklar

Boyarşiyeva, K. I. (1988). *Yeni kahraman konsepsiyası ve edebiyatın çeşitliliği problemi* [Doktora tezi]. Moskova.

Kagan, M. S. (1975). *İnsan faaliyeti (sistematik analiz denemesi)*. Moskova.

Karimov, H. (1994). *Çağdaş Özbek nesrinde sanatsal gerçeklik ve insan konsepsiyası (1970–80'ler)* [Doktora tezi]. Taşkent.

Karimov, H. O. (1999). *Tarihî şahsiyet ve sanatsal imge* [Doktora tezi]. Taşkent.

Lyalreev, Yu. (1979). *Çağın kroniği*. Moskova: Znanie.

Matyoqubov, S. G‘. (2005). *Çağdaş Özbek hikâyelerinde insan konsepsiyası ve bireyin sanatsal yorumu* [Doktora tezi]. Taşkent.

Medvedeva, K. A. (1989). *A. Blok ve V. Mayakovskiy'nin eserlerinde yeni kahraman konsepsiyası*. Moskova.

Nosirov, A. N. (1999). *Tarihî gerçeklik ve onun sanatsal yorumu ("Yulduzli tunlar" romanı örneğinde)* [Doktora tezi]. Taşkent.

Nurmuhamedova, Z. D. (1974). *Tarihî şahsiyet karakterinin oluşturulması problemi (olgu ve kurgu ilişkisi üzerine)* [Doktora tezi]. Taşkent.

Otajonova, M. O. (2005). *İzzat Sulton'un son dönem dramaturjisinde zaman ve kahraman konsepsiyası* [Doktora tezi]. Taşkent.

Pardayeva, Z. J. (1995). *Özbekistan'daki Rusça edebiyatta tarihî kahramanların tipolojik analizi* [Doktora tezi]. Taşkent.

Saidov, O. A. (2002). *Millî uyanış dönemi Özbek edebiyatında ideal insan meselesi (Avrupa Aydınlanma edebiyatı ile karşılaştırmalı inceleme)* [Doktora tezi]. Taşkent.

Samandarov, I. E. (1992). *Özbek tarihî romanlarında tarihsellik* [Doktora tezi]. Taşkent.

Tangirov, A. J. (1995). *Çağdaş destanlarda tarihî gerçeklik ve şahsiyet yorumu* [Doktora tezi]. Taşkent.

Yusupov, G. A. (2005). *Çağdaş Özbek romanlarında Emir Timur ve Timurîler imgesinin yorumu* [Doktora tezi]. Taşkent.

FİNANS: Bu çalışmanın yürütülmesinde herhangi bir finansal destek alınmamıştır.

ÇIKAR ÇATIŞMASI BEYANI: Yazarlar bu çalışmayı etkileyebilecek finansal çıkarlar veya kişisel ilişkiler olmadığını beyan eder.

YAZAR KATKILARI: Yazarlar makalenin tümünü katkılarıyla oluşturmuştur.

ETİK ONAY BEYANI: Bu çalışmada Yerel Etik Kurul Onayına gerek duyulmamıştır. Yazar,lar bu üründe derginin Yapay Zekâ politikasına uymayı taahhüt etmiştir.

VERİ KULLANILABİLİRLİK BEYANI: Bu çalışmada kullanılan verilere yazardan talep üzerine erişilebilir.

FINANCE: No financial support was received for the conduct of this study.

CONFLICT OF INTEREST STATEMENT: The authors declared that there are no financial interests or personal relationships that may influence this study.

AUTHOR CONTRIBUTIONS: The authors have contributed to the manuscript in its entirety.

ETHICAL APPROVAL STATEMENT: Local Ethics Committee Approval was not required for this study. The author has committed to complying with the journal's Artificial Intelligence policy in this product.

DATA AVAILABILITY STATEMENT: The data used in this study are available upon request from the author.

Bu eser Creative Commons Atıf 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.
(This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License)